

พุทธปรัชญากับปรัชญามาร์กซิสต์¹ Buddhist philosophy and Marxist philosophy

พระมหาธีรวัฒน์ ธีรวาทนเมธี (พันธศรี)²

Phramaha teerawat Dhiravaddhanamethi punsri²

1. บทนำ

หนังสือเรื่อง พุทธปรัชญากับปรัชญามาร์กซิสต์ เขียนโดย สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์โดยคลังสมุด “ดาวฤกษ์” ซึ่งพิมพ์ที่บริษัทพิพิธการพิมพ์จำกัด มีจำนวน 73 หน้า พ.ศ.2524 เพื่อนำเสนอมุมมองว่า พุทธปรัชญากับปรัชญามาร์กซิสต์เป็นอย่างไร ซึ่งผู้เขียนได้รับแรงบันดาลใจที่ได้สนทนารธรรมพระพิมลธรรม(อาจ อาสภเถร)ซึ่งเป็นการสร้างธรรมสันตนาการกับบรรดานักโทษการเมือง ในเรือนจำบางขวางมีเนื้อหาที่ได้จากสามส่วนคือ ส่วนที่หนึ่งให้ธรรมบันเทิงแก่บรรดานักโทษการเมือง ส่วนที่สองให้ธรรมปฏิบัติ ส่วนที่สามให้ธรรมปริยัติ ซึ่งเป็นการศึกษาพระอภิธรรมอันเป็นปรัชญาของพุทธศาสนา ซึ่งผู้เขียนได้รับอิทธิพลทั้งสามส่วนมาประกอบกันแล้วศึกษาเพิ่มเติมจนทำให้เกิดประสบการณ์ขึ้นมาว่า การศึกษาพุทธปรัชญาให้บังเกิดความเข้าใจได้เป็นอย่างดีนั้น มีเงื่อนไขบังคับอยู่หลายประการ คือ (1)พุทธปรัชญาเป็นปรัชญาที่ลึกซึ้ง ละเอียดย่อย และกว้างขวางมาก ผู้ศึกษาพุทธปรัชญาจะต้องมีความรู้ทั้งด้านธรรมชาตวิทยา จิตวิทยา และปรัชญาเปรียบเทียบ จึงจะสามารถทำความเข้าใจความเข้าใจในพุทธปรัชญาได้ (2)พุทธปรัชญาไม่มีการรวบรวมเรียบเรียงอย่างเป็นระบบ แม้จะมีอยู่มากในพระอภิธรรมปิฎก และยังกระจัดกระจายอยู่ในพระสูตรตันปิฎก (3)คำสอนของพุทธปรัชญาไม่ได้เป็นลายลักษณ์อักษรในอดีต แต่ในขณะนี้คำสอนของพุทธศาสนาช่วงก่อนหน้าที่จะมีตัวหนังสือและมีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จึงเป็นคำสอนที่ท่องจำ และบอกกล่าวต่อกันมาเรียกว่า พระธรรมวินัย แยกเป็นหมวดหมู่เป็นพระสูตรตันปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก รวมกันเป็นพระไตรปิฎก (4) คำสอนของพุทธศาสนามีความบกพร่องและผิดพลาดไม่มากนักน้อยบางข้อความไม่แจ่มชัด จากเหตุผลจึงเกิดมีพระอรธการจารย์ แต่งตำรามาเพื่ออธิบายความหมายในคำสอน บางคราวพระอรธการจารย์ก็ตีความผิด ไม่ถูกต้อง หรือไม่แจ่มแจ้งเพียงพอ ต่อมาจึงเกิดมีพระภิกษุการจารย์เขียนตำราขึ้นมาโต้แย้ง ทักท้วง หรือขยายความให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น สามารถอาศัยการตีความคำสอนและคำสอนของทั้งสองท่านพอที่จะจัดเป็นปรัชญาได้ การตีความนี้สำหรับผู้รู้หลักเกณฑ์ในการตีความคำสั่งสอนย่อมง่ายต่อการเข้าใจ พระพุทธองค์ตรัสว่า “ธรรมทั้งหลายทั้ง

¹ เขียนโดย สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง

² นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, Punsee2004@hotmail.com

ปวงเป็นสิ่งที่มียู่ ตถาคตเป็นเพียงผู้ค้นพบธรรมนั้นๆแล้วเอาเผยแพร่สั่งสอนแก่สาวกอีกทีหนึ่ง” หมายความว่า คำสอนของพระพุทธองค์นั้นต้องเป็นคำสอนที่ถูกต้องกับสภาพความเป็นจริงที่มีอยู่ คำสอนตอนใดที่ตรงกับสภาพความเป็นจริง คำสอนตอนนั้นก็คำสอนของพระพุทธองค์ คำสอนตอนใด ไม่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง คำสอนตอนนั้น ก็ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธองค์ นอกจากนั้นยังมีหลักเกณฑ์การตีความคำของพระพุทธศาสนาปรากฏในคำสวดมนต์ เพราะฉะนั้น คำสอนใดที่ไม่เป็นไปตามบทสวดมนต์ คำสอนนั้นก็ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธองค์ (5) ในการศึกษา อภิธรรมกถีย์ สุตตันตปิฎกกถีย์ รวมถึงตำราของพระอรรถกถาจารย์ และพระฎีกาจารย์ อย่างคำว่า “ธรรม” เป็นคำที่ให้ความหมายกว้างขวาง ผู้ศึกษาพุทธปรัชญาจะต้องเข้าใจความหมายของคำนี้ ให้ถูกต้องเมื่อนำไปใช้ในกรณีหรือในที่ต่างๆกัน ย่อมจะเข้าใจคำสอนของพุทธปรัชญาในตอนนั้นๆ ได้อย่างกระจ่างแจ้ง สามารถประมวลความหมายตรงกับปรัชญาในสมัยปัจจุบัน ได้ดังนี้

ศัพท์ทางปรัชญา	ธรรมะทางพุทธศาสนา
1.ธรรมชาติ , กฎธรรมชาติ (Nature, Law of nature)	กุสลา ฆมา,อกุสลา ฆมา, อพยากตา ฆมา (ธรรมชาติที่เป็นบวก,ธรรมชาติที่เป็นลบ, ธรรมชาติที่เป็นกลาง) หรือ “ธมเม สุธมฺมานุสสึ วิหริติ” (พึงพิจารณาให้เห็นกฎธรรมชาติที่มีอยู่ในธรรมชาติ)
2. ปรากฏการณ์ (Phenomenon)	เย ฆมา เหตุูปภาว (ปรากฏการณ์ทั้งหลายย่อมเนื่องมาแต่เหตุ)
3. สิ่งที่มี,สิ่งทั้งปวง(Being,Things)	สพเพ ฆมา อนตตา (สิ่งทั้งปวง ไม่มีตัวตน)
4. สิ่งแวดล้อม,สภาพแวดล้อม(Surrounding, environment)	ธมฺมนิยาม (กำหนดโดยสิ่งแวดล้อม)
5. ความเป็นจริง,ความประจักษ์(Reality, appearance)	โย ธมฺมํ ตตฺถ ตตฺถ วิปัสสตี (การแลเห็นแจ้งซึ่งความประจักษ์นั้นๆ)
6. ปกติภาพ,สภาพธรรมดา(Norm,normality)	ชราธมฺโมมฺหิ, พยาธิธมฺโมมฺหิ,มรณธมฺโมมฺหิ (ความแก่อันมีอยู่เป็นธรรมดา,ความเจ็บไข้ อันมีอยู่เป็นธรรมดา,ความตายอันมีอยู่เป็นธรรมดา)

7.รูปแบบ,เนื้อหา (Form,Content)	พหิทธา ธมมา (รูปแบบภายนอก), อชมาตตา ธมมา (เนื้อหาภายใน)
8. ศีลธรรม,ความยุติธรรม (Morality,Justice)	ธมโม หเว รกฺขติ ธมมจารี (ความเป็นธรรม ย่อมคุ้มครองผู้ประพฤติธรรม)
9. สภาพ,ภาวะ(Conditions)	กณฺหํ ธมฺมํ (ภาวะมีดมน),สุกฺกํ ธมฺมํ (ภาวะกระจ่างแจ้ง)
10. คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ (Buddhist Teaching)	ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ (ขอน้อมถึงคำสั่งสอนขอพระพุทธองค์)

หลักธรรมของพระพุทธเจ้าจึงเป็นหลักความจริงของธรรมชาติ แต่ต้องอาศัยในการศึกษา การตีความ และการแปลความหมายของพุทธปรัชญาของผู้เขียนเองซึ่งก็เชื่อว่าถูกต้องที่สุด การศึกษาวิทยาการต่างๆ ย่อมต้องมีขั้นตอนของการศึกษา จำแนกออกเป็น 3 ระดับ หรือ 3 ขั้นตอน คือ (1) การศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้ความเข้าใจในระดับเบื้องต้น คือศึกษาตามคำสอน(Instruction) หรือตามคำพรรณนา(Description)ของอาจารย์ หรือเจ้าตำราแห่งวิทยาการแขนงนั้นๆ (2) การศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้ความเข้าใจในระดับสูง เป็นศึกษาด้วยวิธีการวิพากษ์วิจารณ์ (Critical study) และการศึกษาแบบวิเคราะห์(Analytical study) คือ มีการจำแนกแยกแยะ ทำการวิพากษ์วิจารณ์ (3)การศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้ความเข้าใจในระดับสากล จะศึกษาในลักษณะของการเปรียบเทียบ (Comparative study) โดยนำเอาหลักวิชาในวิทยาการแขนงที่ทำการศึกษาอยู่นั้นไปเปรียบเทียบกับหลักวิชาในวิทยาการอย่างอื่นประเภทเดียวกัน เพื่อพิจารณาค้นคว้าเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน ละม้ายคล้ายคลึงกัน แตกต่างกัน จนกระทั่งตรงกันข้าม เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้นไปอีกว่า วิทยาการที่ตนกำลังศึกษาเรียนรู้อยู่นั้น มีจุดอ่อน จุดแข็ง ปมด้อย ปมเด่น ความบกพร่อง ความสมบูรณ์ ทำนองเดียวกัน หรือแตกต่างกัน จากวิทยาการประเภทเดียวกันของสำนักอื่นมากนักน้อยเพียงใด เพื่อจะได้พิจารณายึดถือ และนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้มากเพียงใดหรือไม่ วิชาปรัชญาเป็นยอดสรุปของวิชา หรือวิทยาแห่งวิทยาทั้งปวง มีขอบข่ายกว้างขวางครอบคลุมถึงระบบความรู้ และวิธีคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ ในปัจจุบันถือกันว่า วิชาปรัชญาหมายถึงทัศนคติขั้นมูลฐาน ที่มีต่อปัญหาขั้นพื้นฐาน เกี่ยวกับธรรมชาติโดยทั่วไปของสิ่งที่มีและมีความมีอยู่(ภาวีวิทยา),เกี่ยวกับธรรมชาติขอบเขต และระดับขั้นของความรู้ (ปัญญาวិทยา, ตรรกวิทยา) เกี่ยวกับปัญหาของคุณค่าแห่งมนุษยชาติ และชีวิตที่ดีงาม (จริยศาสตร์)เกี่ยวกับองค์กรทางสังคม(การเมือง หรือปรัชญาสังคม) ตลอดจนจิตปลและความสวยงาม(สุนทรียศาสตร์) ปัญหาสำคัญขั้นมูลฐานของวิชาปรัชญา ได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดกับสิ่งที่มีอยู่หรือที่เรียกว่า ความสัมพันธ์ระหว่างปัญญาวิทยาภกับภาวีวิทยา ซึ่งจำแนกออกเป็น2แนวทางด้วยกันคือ สสารธรรม (Materialism) กับ จิตธรรม (Idealism) ปรัชญาเป็นวิชาระดับสูง ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า อภิธรรม การศึกษาปรัชญาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งจึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องศึกษากันอย่างวิเคราะห์ และศึกษากันแบบเปรียบเทียบ ผู้เขียนได้นำปรัชญาเปรียบเทียบระหว่างพุทธปรัชญา กับปรัชญามาร์คซิสเพื่อ

จะเห็นถึงความคล้อยคลึงและความแตกต่างบางประการระหว่างปรัชญา 2 สำนัก งานเขียนของสุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง โดยแบ่งเนื้อหาเป็น 2 ตอน ได้แก่ ตอน 1 สิ่งที่มี สิ่งที่มีตามพุทธปรัชญา สิ่งที่มีตามปรัชญามาร์กซิสต์ ตอน 2 สามัญลักษณ์ และกฎแห่งวิภาษ สามัญลักษณ์ ตามพุทธปรัชญา กฎแห่งวิภาษตามปรัชญามาร์กซิสต์ ตอน 3 ปัญญาวิทยา ทฤษฎีแห่งความรู้ตามพุทธปรัชญา ปัญญาในพุทธปรัชญา ทฤษฎีแห่งความรู้ตามปรัชญามาร์กซิสต์ ปัญญาตามปรัชญามาร์กซิสต์ ตอน 4 โลกทัศน์ โลกทัศน์ตามพุทธปรัชญา โลกทัศน์ตามปรัชญามาร์กซิสต์ ตอน 5 ความมุ่งหมายในทางปฏิบัติของปรัชญา ความมุ่งหมายในทางปฏิบัติของพุทธปรัชญา ความมุ่งหมายในทางปฏิบัติของปรัชญามาร์กซิสต์ แต่ละบทได้มีเนื้อหาเน้นไปในแนวทางการเปรียบเทียบเกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่ กฎการวิภาษ ญาณวิทยา รวมไปถึงเป้าหมายสูงสุดระหว่างพุทธปรัชญาและปรัชญามาร์กซิสต์

2. สรุปสาระสำคัญของเนื้อหา

สาระสำคัญบทที่ 1 สิ่งที่มีตามพุทธปรัชญาเรียกว่า ปรมาตถธรรม หมายถึงธรรมที่มีอยู่จริงอย่างยิ่ง (Ultimate reality) ตรงกับตะวันตกที่เรียกว่า สิ่งที่มี (Being) สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ 1.รูปธรรม เปรียบเทียบได้กับประภคัตติในปรัชญาสาขายะ หรือ สสาร (Matter) ในความหมายของปรัชญาตะวันตก มีคุณสมบัติ 3 ประการคือ (1) เปลี่ยนแปลงคุณภาพได้ ซึ่งอาจเจริญเติบโตหรือเสื่อมสลายตัว แล้วแต่ปัจจัยปรุงแต่ง (2) แปรสภาพได้เมื่อถูกปัจจัยที่อิทธิพลเหนือกว่า (3) โดยตัวของมันเองเป็นอภัยภคัตติ คือไม่ดีไม่ชั่วไม่เป็นคุณ ไม่เป็นโทษ ส่วนความดี ความชั่ว ความเป็นคุณ ความเป็นโทษ ในอภิธรรมจำแนกรูปที่ต้องประกอบด้วยมหาภูตรูป 4 (ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ) กับอุปาทายรูป 24 คือ รูปที่อาศัยการปรุงแต่งมาจากมหาภูตรูป 4 ได้แก่ ปสาทรูป 5 โคจรรูป 4 ภาวรูป 2 หทยรูป 1 ซีวีตรูป 1 อาหารรูป 1 ปริเฉทรูป 1 วิญญูติรูป 2 วิการรูป 3 ลักษณะรูป 4 รวมเป็นอุปาทายรูป 24 จำแนกรูปโดยวิภาค ซึ่งมีอชัมตติกรุป -พาหิรรูป วัตถรูป- อวัตถรูป ทวารรูป-อหวารรูป อินทริยรูป-อนินทริยรูป โอรหาริกรูป-สุขุมรูป หรือจำแนกโดยสมุฏฐาน กัมมสมุฏฐานรูป จิตตสมุฏฐานรูป อุตสมุฏฐานรูป อาหารสมุฏฐานรูป เพราะฉะนั้นรูปจึงหมายถึงบรรดาสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่มีอยู่จริง โดยเป็นอิสระต่างหากจากนามธรรม อาทิเช่น ธรรมชาติ กฎธรรมชาติ ปรากฏการณ์ สิ่งทั้งหลายทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต สภาพแวดล้อม ความเป็นจริง ความประจักษ์ สภาพปกติ สภาพธรรมดา ศีลธรรม ความเป็นธรรม และสิ่งอื่น ๆ ที่มีรูปคือ รูปรูป และสิ่งที่ไม่มียุรูป คือ อรูปรูปอันได้แก่อาการนามและคุณนามทั้งหลาย 2. นามธรรม เปรียบเทียบได้กับ ปุรุษ ในปรัชญาสาขายะ หรือ จิต (Mind) ในความหมายของปรัชญาตะวันตก นอกจากนั้นทางพุทธปรัชญายังรวมถึงจิต เจตสิก และนิพพาน นามธรรมคือธรรมชาติที่มีใช้รูป มีความสัมพันธ์ด้วยการรับรู้ พุทธปรัชญาแบ่งออก 3 ชนิดคือ 1.จิต หมายถึงธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ (อารมณ์ณ์ วิชาณาตติ จิตต) ธรรมชาติที่รู้จักคิด (จินเตตติ จิตต) ธรรมชาติที่รู้จักไฝฝั่นอันวิจิตร (วิจิตต กโรตติ) ความหมายตรงกับตะวันตกคำว่า Mind มนุษย์มีจิตดวงเดียวเพื่อความเข้าใจคุณภาพของจิตที่ปฏิบัติงานในหน้าที่ต่างๆกัน

อภิธรรมได้จำแนกจิตโดยสังคหวิภาคมี กามาวจรจิต รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต โลกุตระจิต จำแนกจิตโดยปณิณณสังคหวิภาค จำแนกจิตโดยวิถีสังคหวิภาค ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะจำแนกจิตโดยถือเอากาล เป็นเครื่องกำหนด มีอยู่ 3 กาล คือ จิตเมื่อแรกเกิด(ปฏิสนธิกาล) เรียกว่า ปฏิสนธิจิต จิตที่พัฒนาก้าวหน้ามาพร้อมกับความเจริญเติบโตทางร่างกาย (ปวัตติกาล)เรียกว่า ปวัตติจิต และจิตในขณะที่ดับไปเมื่อถึงกาลมรณะ(จุติกาล)เรียกว่า จุตติจิต มุมมองพุทธปรัชญา ถือว่ามนุษย์สัตว์โลกที่มีโยนิ(กำเนิด)จากกรรมมารดา(คัพพเสยย)โดยก่อกำเนิดขึ้นในมดลูกของมารดา(ชลาพุช)มนุษย์จะก่อกำเนิดขึ้นนั้นมิใช่(กลล) จากปีกมดลูกของมารดา จะไหลลื่นลงมอยู่ในมดลูกของมารดา ต่อมาครั้งสุจิ(คนธัพพ) จากบิดาเข้าไปผสมพันธุ์โดยทลงไขในมดลูกของมารดาได้แล้วชีวิตของมนุษย์ก็จะเริ่มปฏิสนธิ เกิดเป็นรูปและมีจิต จิตในระยะแรกเรียกว่า ปฏิสนธิจิต และพัฒนาพร้อมกับความเจริญเติบโตของร่างกาย จนกลายมาเป็นทารก จากวัยเด็กสู่วัยรุ่นสาว สู่วัยกลางคน สู่วัยชรา จิตจะพัฒนาไปสู่ช่วงระยะแห่งปวัตติกาล เรียกว่า ปวัตติจิต เป็นวัยชราภาพ ซึ่งสุดท้ายจะถึงมรณกาล คือตาย เรียกว่า จุตติจิต จิตในช่วงปวัตติกาล เป็นจิตที่มีช่วงแห่งพัฒนาการ ในระยะที่เวลาที่ค่อนข้าง อาจแบ่งเป็น 2 อย่างคือ โดยถือเอาหน้าที่ (Function) เป็นเครื่องกำหนดคือ วิถิจิต กับภวังคจิต (Conscious mind and Sub-conscious mind) โดยวิถิจิตมีหน้าที่รับรู้อารมณ์ (Reflection) คือรับสะท้อนความจริงเป็นความจริงทางภาววิสัยหรือจากภายนอก 2.เจตสิก คือธรรมชาติที่เป็นสัมปโยค(กำกับอยู่ด้วยกัน)กับจิต เกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต รับรู้อารมณ์เดียวกันกับจิต และอาศัยวัตถุอย่างเดียวกันกับจิต กล่าวโดยสรุป เจตสิกคือตัวพลังแห่งจิต (Will, Power) ทำให้จิตกระสับกระเซงในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ตลอดจนเป็นตัวกระตุ้น (Starter) และเป็นตัวปฏิกร(Reactor)ของจิต 3.นิพพาน คือสภาพของจิตที่ได้รับการชำระแล้วจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน มีความรู้ความเข้าใจแจ่มแจ้งแล้วซึ่งสภาพธรรมชาติทั้งหลายของรูป และหลุดพ้นจากเหตุและชนธทั้งหลาย จนบรรลุถึงความสงบเยือกเย็นอย่างแท้จริง หรืออีกนัยหนึ่งคือ สภาพของจิตที่สะอาด สว่าง และสงบแล้วอย่างสมบูรณ์ สภาพธรรมของจิตใจระดับขั้นสูงสุดเช่นเรียกว่า พระนิพพาน

สิ่งที่มีตามปรัชญามาร์คซิสต์ บรรดาธรรมชาติและสรรพสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่จริง ทั้งในโลกนี้ในอวกาศและในสากลจักรวาลนั้น ทางปรัชญามาร์คซิสต์ เรียกว่า สิ่งที่มี(Being)ซึ่งตรงกับ ความหมายของคำว่า ปรัตถธรรม ในพุทธปรัชญา แยกออกเป็น 2 ประเภทคือ 1.สสาร (Matter)เทียบได้กับรูปธรรม 2.จิต(Mind) เทียบได้กับ นามธรรม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ สสาร หมายถึงธรรมชาติ หรือสรรพสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่จริงรวมทั้งปรากฏการณ์ และความเป็นจริงทางภาววิสัย(Objective reality)อยู่ต่างหากจากตัวเรา เป็นอิสระจากตัวเราและเป็นสิ่งที่สะท้อนขึ้นในจิตสำนึกให้รับรู้ความมีอยู่ของสิ่งนั้น ๆ มีคุณลักษณะ 3 ประการคือ 1.เคลื่อนไหว (Moving)อยู่เสมอ มีทั้งการเคลื่อนไหวที่มีอยู่ภายนอกของสิ่งนั้น ๆ และการเคลื่อนไหวของปริมาณที่มีอยู่ภายในสิ่งนั้น ๆ ด้วย 2.เปลี่ยนแปลง (Changing) อยู่เสมอ คือไม่มีรูปแบบอันเป็น

การคงที่หรือแน่นอนตายตัว มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเงื่อนไขของอากาศและกาล (Space and Time) 3.การเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงมิใช่การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างสงัด หากแต่การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างมีกฎเกณฑ์ที่เรียกกันว่า กฎแห่งธรรมชาติ (Laws of Nature) เองเกลส์ กล่าวว่าไว้ว่า ไม่มีสิ่งใดคงทนเป็นอนันตกาล สสารทั้งหลายย่อมเคลื่อนไหว ย่อมเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งนี้ ตามกฎเกณฑ์แห่งการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงของสิ่งนั้นๆ (Engels : Dialectics of of Nature , p. 24) เองเกลส์ สรุปกล่าวว่า ความมนุษย์จะสามารถเข้าใจในหลักเกณฑ์ทั่วไปของเอกภาพแห่งโลกทางวัตถุได้ ก็ภายหลังจากที่ปรัชญาและวิทยาศาสตร์ได้ค่อยๆ พัฒนาก้าวหน้ามาแล้วเป็นเวลานาน คือ นับตั้งแต่ยุคกรีกโบราณมาจนถึงยุคปัจจุบันนี้ 2. จิต ปรัชญามาร์คซิสต์ถือว่าเกิดขึ้นได้ด้วยการปฏิบัติงานของสมองและระบบประสาทประสานกัน สมองและระบบประสาทดังกล่าวนี้ ได้พัฒนาก้าวหน้ามาสูงขึ้นสูงในมนุษย์ จิตของมนุษย์จึงสามารถทำหน้าที่รับรู้และใคร่ครวญได้ในระดับสูง เลนิน กล่าวว่า จิตเป็นผลผลิตในระดับสูงสุดของสสาร(สมอง)ที่ประกอบกรรมวิธีในลักษณะพิเศษโดยเฉพาะ (Lenin : Philosophical Notebooks,p.217)ความคิดของมนุษย์เป็นผลรวมแห่งประสบการณ์ซึ่งได้พัฒนามาบนพื้นฐานแห่งการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์อย่างแท้จริงมนุษย์ การมีอยู่ของสสารกับจิตเป็นความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองสิ่งซึ่งอิงอาศัยกันและกัน สสารและธรรมชาติที่มีอยู่นอกตัวเราเป็นสิ่งที่สะท้อนให้จิตเกิดความรู้ความเข้าใจในสรรพสิ่งทั้งหลาย

สาระสำคัญตอนที่ 2 สามัญลักษณะตามพุทธปรัชญาปรมัตถธรรมที่มีอยู่จริง แต่ละอย่างย่อมมีลักษณะอันผิดแผกแตกต่างกันไป ตามชนิดและตามประเภทของรูปธรรมและนามธรรมนั้นๆแต่ไม่ว่ารูปธรรม หรือนามธรรมเหล่าใดก็ตามย่อมมีลักษณะที่สอดคล้องต้องกันร่วมกัน หรือเป็นทำนองเดียวกัน พุทธปรัชญาเรียกว่า สามัญลักษณะ มีอยู่ 3 ประการคือ อนิจจัง ไม่คงที่ ความเปลี่ยนแปลง ทุกขัง ความขัดแย้ง อนัตตา ความไม่มีตัวตน อนิจจัง คือทุกสิ่งทุกอย่างไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงทั้งในทางปริมาณและในทางคุณภาพ (Quantitative and Qualitative change) จากสภาวะธรรมอย่างหนึ่งไปสู่สภาวะธรรมอีกอย่างหนึ่งเรื่อยไปจนกว่ารูปธรรมและนามธรรมนั้นๆจะสิ้นสุดยุติลงตามอายุขัยของสิ่งนั้น ๆ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ สำหรับรูปธรรมการเปลี่ยนแปลงเริ่มจากเกิดขึ้นแล้วเจริญสืบต่อ มีการเสื่อมสลาย และดับสูญสิ้นไปในที่สุด ทุกขัง การเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ในปริมาณและคุณภาพอย่างหนึ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงปริมาณและคุณภาพอีกอย่างหนึ่ง อนัตตาคือความไม่มีมีแต่ความว่างเปล่า(สูญญตา) พุทธปรัชญาถือว่า บรรดาสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่มีอยู่ในทางปรมัตถ์ให้เราได้สัมผัสและรับรู้ นั้นมีอยู่ในสภาพของการเป็นสังขารคือมีอยู่อย่างปรุงแต่งประกอบกันของหลาย ๆ สิ่ง หลายๆอย่าง มิได้มีอยู่อย่างโดดเดี่ยว มิได้อยู่อย่างเป็นตัวของมันเอง เนื่องจากสังขารมีอยู่ด้วยการปรุงแต่งประกอบกันเช่นนี้ ดังนั้นทุกอย่างจึงตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ กฎแห่งการวิภาษตามปรัชญามาร์คซิสต์ สิ่งที่มีทั้งหลายทั้งปวงล้วนมีอยู่ในลักษณะที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และการเคลื่อนไหว

เปลี่ยนแปลงอย่างมีกฎเกณฑ์มีลักษณะทั่วไปเหมือนกัน หรือทำนองเดียวกัน หรือละม้ายคล้ายคลึงกัน ลักษณะทั่วไปของสิ่งที่มีที่เหมือนกัน ทำนองเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกันนี้ อาจประมวลขึ้นเป็นกฎทั่วไปได้ (General Law) ปรัชญามาร์กซิสต์เรียกว่า กฎแห่งวิภาษ (Law of Dialectics) มีอยู่ 3 ประการ คือ 1. การแปรสภาพจากปริมาณไปสู่คุณภาพ (Transition From Quantity to Quality) การเปลี่ยนแปลงจากปริมาณที่เกิดที่เล็กทีละน้อย ไปสู่การเปลี่ยนแปลงคุณภาพอย่างรุนแรงและเห็นได้อย่างชัดเจน 2. เอกภาพและความขัดแย้งของสิ่งที่ตรงกันข้าม (Unity and Conflict of opposites) ปรากฏการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นล้วนแล้วแต่มีความขัดแย้งภายใน (คือมีทุกข) มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจนเป็นการวิวัฒนาการของสิ่งที่งัดแงะ 3. การปฏิเสธย้อนปฏิเสธ (Negation of the Negation) ภายในสรรพสิ่งที่ทั้งหลายมีการต่อสู้กันภายในระหว่างสิ่งที่กำลังเจริญเติบโตขึ้น กับสิ่งที่กำลังเสื่อมสลายลง การต่อสู้กันระหว่างสิ่งเก่าซึ่งเป็นตัวลบหรือเป็นตัวปฏิเสธ กับสิ่งใหม่ (ซึ่งเป็นตัวบวกหรือตัวที่ได้การปฏิเสธ) การปฏิเสธในทางวิชานั้น มิได้หมายถึงการกล่าวคำว่าไม่อย่างง่ายๆหรือถึงกับประกาศว่ามีบางสิ่งที่มีได้ดำรงอยู่ หรือกำลังถูกทำลายลงไปไปในทางใดทางหนึ่งตามที่ตนพอใจ

สาระสำคัญตอนที่ 3 ปรัชญาวิทยา (Epistemology) คือวิชาว่าด้วยการเกิดขึ้นแห่งปัญญา มนุษย์นั้นมีดวงปัญญาที่ได้วิวัฒนาการเป็นขั้นๆตามยุคตามสมัยแห่งวิวัฒนาการของสังคม ซึ่งปัญญาของมนุษย์มีวิวัฒนาการเรื่อยมาโดยลำดับตั้งแต่ในยุคสังคมบุพกาล ในยุคสังคมทาส ยุคสังคมศักดินา ยุคสังคมทุนนิยม จนถึงยุคปัจจุบันที่เป็นความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เจริญก้าวหน้าเป็นอย่างสูง ในทางปรัชญาพบว่า ปัญญาของมนุษย์เกิดขึ้นจากการมีความรู้ความเข้าใจในสรรพสิ่งที่ล้อมรอบตัวเรา ซึ่งเรียกว่า ทฤษฎีแห่งความรู้ (Theory of Knowledge) ส่วนทฤษฎีแห่งความรู้ตามพุทธปรัชญา เกิดจากวิญญานที่รับรู้ด้วยการสัมผัสจนเกิดเป็นความรู้และความเข้าใจทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม รูปธรรมต่างๆมีอยู่ทางภาวีสาย มีอายตนะภายในและภายนอกสัมผัสกัน เช่น ตาสัมผัสรูป หูสัมผัสเสียง จมูกสัมผัสกลิ่น กายสัมผัสผัสสวัตถุพละ โดยมีประสาทเป็นตัวเชื่อมให้เกิดความรู้หรือวิญญาน ใจสัมผัสกับอัมมมารณเกิดความรู้ความเข้าใจ ทฤษฎีความรู้ตามหลักพุทธปรัชญาเกิดมาได้จากทฤษฎีผัสสะ เพราะฉะนั้นปัญญาในพุทธปรัชญาสามารถแยกได้ 2 อย่างคือ ปัญญาในระดับที่รู้จักโลก เรียกว่า โลกียปัญญา ส่วนที่สองระดับปัญญาที่สามารถปลดแอกจิตใจให้หลุดพ้นจากการผูกมัดรัดตรึงของโลกได้ จนจิตใจลอยขึ้นมาสู่ระดับที่สูงกว่าโลกียปัญญาเรียกว่า โลกุตรปัญญา ซึ่งเป็นปัญญาเหนือโลก ส่วนทฤษฎีแห่งความรู้ตามปรัชญามาร์กซิสต์คือความรู้เกี่ยวกับโลกแห่งความเป็นจริงด้วยการใช้อวัยวะสัมผัสไปติดต่อกับสัมผัสกับโลกภายนอกตัวเรา แล้วสะท้อนภาพจากโลกภายนอกมาสู่ความรู้สึกในจิตสำนึกแล้วประมวลข้อมูลต่างๆขึ้นมาเป็นความรู้ความเข้าใจกลายเป็นทฤษฎีสท้อนภาพ (Theory of Reflection) หรือทฤษฎีสารธรรม (Materialist Theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ใช้ควบคู่กันกับวิภาษวิธี (Dialectical Method) ปัญญาตามปรัชญาของมาร์กซิสต์ ถือว่า ความรู้ที่มีลักษณะเป็น

วิทยาศาสตร์(Scientific Knowledge) ที่มนุษย์แสวงหามาได้และมาจากสภาพจริงของโลกแขนงใดแขนงหนึ่ง สรุปรัชชาของมาร์กซิสต์มีเฉพาะแต่ปัญญาระดับโลกีย์ปัญญาเท่านั้นมีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อเป็นเครื่องชี้แนะในการศึกษาเรียนรู้โลก เพื่อปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงโลกเท่านั้น หากได้มีจุดมุ่งหมายไปถึงขั้นปลดแอกจิตใจมนุษย์ ให้หลุดพ้นจากอิทธิพลครอบงำของโลกไม่

สาระสำคัญตอนที่ 4 โลกทัศน์ ว่าด้วยการมองดูโลก เพื่อทำความรู้จักโลกและเข้าใจโลก โลกทัศน์ตามพุทธปรัชญา การรู้จักโลก ที่ประกอบด้วยวัตถุโลกคือโลกแห่งธรรมชาติและปรากฏการณ์ต่างๆ สัตว์โลกคือโลกแห่งสัตว์รวมมนุษย์ด้วย การเข้าใจโลกคือการเข้าใจตามวิธีการที่ทางพุทธปรัชญาเรียกว่า วิชาโร ได้แก่การวิเคราะห์เรียกว่า ปฏิจจนูปาทกกับวิธีสามัญลักษณ์หรือไตรลักษณ์ ปฏิจจนูปาทกซึ่งเป็นการอาศัยกันเกิดขึ้นหรืออิงอาศัยกันผลสืบเนื่องกันของสังขารซึ่งมีอยู่ 3 อย่าง คือ กายสังขาร วิสสังขาร และจิตสังขาร สรุปเป็นสองส่วนคือส่วนที่เป็นรูปธรรมคือ กายสังขาร และนามธรรมก็คือ จิตสังขารหรือโนสังขาร ส่วนไตรลักษณ์หรือสามัญญลักษณ์เป็นวิธีการมองโลกและมองชีวิตของความเป็นจริงอย่างที่สุด โลกทัศน์ตามปรัชญามาร์กซิสต์ เป็นการมองดูโลก มองดูชีวิต เพื่อการศึกษาเรียนรู้โลกเรียนรู้ชีวิตผลสรุปจากการมองดูสรรพสิ่ง การเรียนรู้สรรพสิ่งก่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจต่อสรรพสิ่งนั้น ๆ วิธีการทำความเข้าใจโลก มีวิธีการอยู่ 2 วิธี คือ 1 วิชาวิธี 2 วิธีการทางประวัติศาสตร์ วิชาวิธีมีกฎอันเป็นธรรมชาติธรรมดาของสรรพสิ่งทั้งหลายได้แก่ จงมองดูธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวงที่ความเกี่ยวพันระหว่างกัน มองดูธรรมชาติให้เห็นถึงอาการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไม่ขาดสาย การมองจากการเปลี่ยนแปลงจากปริมาณไปสู่คุณภาพใหม่ อย่างฉับพลันทันที สุดท้ายคือการมองจุดเริ่มต้นแห่งการเปลี่ยนแปลงจนถึงการเจริญเติบโตกับสิ่งที่กำลังเสื่อมสลายเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงจนให้เห็นถึงความขัดแย้งภายในของสิ่งที่ตรงกันข้ามจนไปสู่การเปลี่ยนแปลงปริมาณสู่การคุณภาพอย่างใหม่ 2.วิธีทางประวัติศาสตร์เป็นการศึกษาถึงความเป็นมาในอดีตทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมือง และวัฒนธรรม ศาสนา และวิทยาศาสตร์ การศึกษาเรียนรู้โลกและสรรพสิ่งเป็นสสารและจิตซึ่งเป็นการเรียนรู้โลกในทางวัตถุนิยมโลกแห่งคุณธรรม

สาระสำคัญตอนที่ 5 ความมุ่งหมายในการปฏิบัติของปรัชญา ปรัชญาที่เรียกกันว่า อภิปรัชญา มีการศึกษาอบรมเรื่องเกี่ยวกับการแสวงหาเหตุและผล ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลที่เรียกว่า ตรรกะ(Logic) และมีการอภิปรายโต้เถียงกันอย่างมีเหตุผลเรียกว่า เวทิลละ (Dialectics) ในยุคอุปนิษัทมีการศึกษาปรัชญาที่เกี่ยวกับโลก ธรรมชาติของโลก ชีวิตมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างโลกกับชีวิตมนุษย์ และการดำเนินวิถีชีวิตที่ชอบที่ควร กล่าวได้ว่า ปรัชญาในยุคก่อนเป็นปรัชญาแห่งชีวิต (Philosophy of life) ต่อมาปรัชญาอีก 2 สาย คือ ปรัชญาแห่งธรรมชาติ (Philosophy of nature) กับปรัชญาแห่งสังคม (Philosophy of Society) ปรัชญาแต่ละสำนักต่างมีจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในทางปฏิบัติที่แตกต่างกัน ดังนี้ (1) ปรัชญานัตถิกทัญญู ของอชิตเกษกัมพล สอนว่า คนเราเกิดมาไม่ใช่เพราะบุญเพราะกรรม เพราะกุศลหรืออกุศลบันดาลแต่

ละประการใด เกิดมาประชุมแห่งธาตุชั่วคราว ถึงคราวธาตุต่างๆจะแตกสลายออกจากกัน สังขารก็จะแตกดับสลายไปต่างๆ ชีวิตมนุษย์ก็ดับไปแล้วธาตุต่าง ๆ ก็จะแยกสลายไปสู่สภาพเดิมของมัน ดังนั้นในระหว่างที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่ มนุษย์ควรเสพสุขกันให้เต็มที่ เมื่อธาตุต่าง ๆ แตกสลายตัวมนุษย์ก็ต้องตาย (2) ปรัชยานิครันถทิกฐิ ของนิคคณาภุตร หรือมหาวิระ มนุษย์เกิดมาพร้อมกับทุกข์ ซึ่งมีพันธะทางกายและทางใจ พันธะทางกาย ได้แก่การผูกพันกับลูกเมีย และญาติพี่น้อง พันธะทางใจต้องปลดปล่อยด้วยการชำระกรรมต่างๆโดยเฉพาะอกุศลกรรมที่เกาะจิตใจให้หมดสิ้นไป ด้วยการบำเพ็ญกุศกริยาเป็นเบื้องต้น (3) ปรัชญาอุจเฉททิกฐิ ของสัณชัยเวลัฏฐบุตร สรรพสิ่งทั้งหลายที่เห็นอยู่ในโลกนี้ เพราะไปรับรู้มันเข้า ถ้าไม่รับรู้ สิ่งนั้นก็ย่อมไม่มี ควรใช้อิสระเสรีภาพให้เต็มที่ทั้งในทางดีและทางชั่วตามความพอใจของตนเอง คือสอนให้เราถือเอาเอาใจตนเองเป็นใหญ่ (4) ปรัชญาสัสสตทิกฐิ ของปุกกัจจายณะมีจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในทางปฏิบัติคือให้มนุษย์เชื่อถืออาตมมัน และปรมาตมมัน แล้วภักดีต่อเทพเจ้า บูชาการประกอบบุญญกรรมต่อพระองค์ กราบไหว้วิงวอนพระองค์ และสาธยายมนตราสรรเสริญพระองค์ เพื่อความเจริญแห่งชีวิต ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ความมุ่งหมายในทางปฏิบัติของพุทธปรัชญาคือการเรียนรู้และฝึกจิตตนเองจนสามารถทำให้จิตเกิดความสะอาดสงบและสว่างได้เป็นขั้นๆไปตามลำดับตั้งแต่ขั้นโสดาปัตติผล ญาณ สกทาคามีผลญาณ อนาคามีผลญาณ และอรหัตตผลญาณรวมเป็น4ขั้นตอนนี้ ส่วนความมุ่งหมายในทางปฏิบัติของปรัชญามาร์กซิสต์ ได้ก่อตัวขึ้นมาเพื่อเป็นอาวุธทางปัญญา ได้แก่ชนชั้นกรรมมาชีพ ในการต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม จากสังคมที่เต็มไปด้วยความเลวร้าย ความกดขี่ ขูดรีด และความอยุติธรรม ไปสู่สังคมที่ดีกว่าที่ปราศจากการกดขี่ขูดรีด ลัทธิมาร์กซิสต์นั้นประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ 3 ส่วนด้วยกัน คือ (1) ด้านปรัชญามาร์กซิสต์มีแหล่งที่มาจากปรัชญาแบบแผนของเยอรมัน ได้แก่ปรัชญาของเฮเกลและฟอยเออร์บัค เป็นต้น ซึ่งมาร์กซ์เอามาเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงขึ้นมาใหม่ (2) ด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองมีแหล่งที่มาจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ของอดัม สมิธ และเดวิด ริคาร์โดแห่งอังกฤษซึ่งมาร์กซ์ได้เอาปรับปรุงและเรียบเรียงขึ้นเป็นทฤษฎีอย่างใหม่ทางเศรษฐศาสตร์การเมืองของลัทธิมาร์กซิสต์ (3) ด้านความคิดทางสังคมนิยมและวิวัฒนาการของสังคม มาร์กซ์ได้แนวคิดมาจากนักสังคมนิยมของฝรั่งเศส ลัทธิมาร์กซิสต์ประกอบด้วยปรัชญา เศรษฐศาสตร์การเมือง และสังคมวิทยา ล้วนแต่วางขึ้นมาเพื่อรับใช้งานปฏิวัติทางสังคมโดยส่วนรวมในด้านต่าง ๆ กัน การปฏิวัติสังคมเป็นก้าวอันสำคัญยิ่งในวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์เพราะมันเป็นการสำแดงออกถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงในชีวิตความเป็นอยู่เดิมของสังคม และเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงของลักษณะแห่งรัฐ ดังนั้นการปฏิวัติคือปัญหาเรื่องอำนาจรัฐ และเป็นการต่อสู้ทางชนชั้นที่ก่อให้เกิดการปฏิวัติ ทำให้การปฏิวัติได้ดำเนินไป

ข้าพเจ้าขอวิจารณ์สาระสำคัญตอนที่ 3 ปัญญาวิทยา (Epistemology) คือเชื่อว่าด้วยการเกิดขึ้นแห่งปัญญาในส่วนการวิจารณ์ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับข้อเปรียบเทียบระหว่างพุทธปรัชญากับปรัชญาของมาร์กซิสต์ ซึ่งเป็นผลงานของสุภัทร สุคนธาภิรมย์ที่ได้แสดงถึงความแตกต่างระหว่างปัญญาทางพระพุทธศาสนากับปัญญาของมาร์กซิสต์ ในทางพุทธปรัชญามีตั้งแต่โลกียปัญญาและพัฒนาไปจนถึงโลกุตตรปัญญาที่นำไปสู่การหลุดพ้นในที่สุด แต่ในขณะที่ความรู้ที่ได้จากแนวคิด

มาร์กซิสต์ซึ่งอยู่ในระดับของการโลกิยปัญญาหรือชั้นวิทยาศาสตร์เท่านั้น สามารถแยกเปรียบเทียบปัญญาของพุทธปรัชญากับปรัชญาของมาร์กซิสต์

ปัญญาของพุทธปรัชญา	ปัญญาของมาร์กซิสต์
โลกิยปัญญา - สัญญา (Perception) - ศัพท์ประมาณ - อนุमानประมาณ - ประจักษ์ประมาณ โลกุตระปัญญา ความรู้ ความเข้าใจในจิตใจ ซึ่งก็คือความรู้ยิ่งปัญญาประกอบด้วยโลกุตระมรรคคือ มรรค ผล นิพพาน	วิทยาศาสตร์ (Scientific Knowledge) เป็นลักษณะของความรู้ ที่ประมวลและลำดับความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของโลก และสังคมมนุษย์ อีกทั้งความรู้ทางวิทยาศาสตร์สามารถสะท้อนความจริงได้อย่างครบถ้วน, ถูกต้อง, และลึกซึ้ง บางครั้งความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไม่สัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริง เกิดขึ้นจากพื้นฐานแห่งพฤติกรรมในทางสร้างสรรค์และปฏิบัติเพื่อให้มนุษย์เป็นนายเหนือธรรมชาติ และใช้ประโยชน์จากพลังธรรมชาติ

ความแตกต่างระหว่างปัญญาของพุทธปรัชญากับปัญญาของมาร์กซิสต์มีความแตกต่างกันของพุทธปรัชญามีตั้งแต่ชั้นโลกิยปัญญา จนถึงขั้นสูงสุดโลกุตระปัญญา ส่วนปัญญาของมาร์กซิสต์อยู่แค่ระดับโลกิยปัญญาเท่านั้น³ ซึ่งผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับข้อเปรียบเทียบกับงานหนังสือเล่มนี้ แต่สิ่งที่ผู้วิจารณ์เห็นต่อไปอีกคือการแสดงถึงการเกิดขึ้นของปัญญาซึ่งทั้งสองชั้นปรากฏอย่างละเอียดที่เป็นฐานคิดในกระบวนการการพัฒนาปัญญา ได้แก่ความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้องดีงาม เกื้อกูลแก่ชีวิตและสังคมสอดคล้องกับความเป็นจริง เรียกว่า สัมมาทิฐิ เมื่อรู้เข้าใจ คิดเห็นดีงาม ถูกต้องตรงความจริงแล้ว การคิด การพูด การกระทำ และการแสดงออกหรือปฏิบัติการต่างๆ ก็ถูกต้องดีงาม เกื้อกูล นำไปสู่การดับทุกข์แก้ไขปัญหาได้ ส่วนตรงกันข้ามคือคิดผิด มีค่านิยม ทศนคติ แนวความคิดที่ผิด ที่เรียกว่า มิจฉาทิฐิ การคิดการพูดการกระทำ การแสดงออก ก็ต้องผิดพลาดไปด้วย สัมมาทิฐิสามารถแยกได้เป็น 2 อย่างคือ 1. ทศนะ ความคิดเห็น แนวความคิด ทฤษฎี ความเชื่อถือ ค่านิยม พวกที่ยอมรับรู้การกระทำ ผลของการกระทำ คือเห็นชอบตามธรรมนองคลองธรรม เรียกว่า สัมมาทิฐิระดับโลกิย เป็นชั้นจริยธรรม 2. ทศนะ แนวความคิด ที่มองเห็นสรรพสิ่งตามเหตุปัจจัย รู้ความเข้าใจตามสภาวะของมัน หรือตามที่มันเป็น ไม่เอนเอียงไปตามความชอบหรือความชังของตน อยากให้มันเป็นหรือไม่ให้มันเป็น รู้ความเข้าใจสอดคล้องกับความเป็นจริงแห่งธรรมเรียกว่า สัมมาทิฐิชั้นโลกุตระเป็นชั้นสัจธรรม แหล่งที่มาเบื้องต้นของการพัฒนาทางปัญญา ซึ่งเรียกว่า ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ มี 2 อย่างคือ 1. ปัจจัยภายนอก เรียกว่า ปรโตโฆสะ แปลว่า เสียงจากผู้อื่น

³ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), พุทธศาสนาและปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ปจำกัด, 2533), หน้า 123-125.

หรือเสียงบอกจากผู้อื่น ได้แก่ การรับถ่ายทอด หรืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อนที่คบหา หนังสือ สื่อมวลชน และวัฒนธรรมให้ข่าวสารที่ถูกต้อง สั่งสอนอบรม แนะนำชักจูงไปในทางที่ดีงาม 2. ปัจจัยภายใน เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หมายถึง การคิดถูกวิธีมีความรู้จักคิด หรือคิดเป็น ตรงกันข้ามถ้าแหล่งที่มาของการศึกษาที่ผิด หรือความไร้การศึกษา ที่มาปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในย่อมจัดเป็นปัจจัยแห่งมิจฉาปฏิภูมิต⁴ กระบวนการที่จะให้เกิดปัญญาตามพุทธปรัชญาสิ่งที่เป็นแกนนำแห่งปัญญาคือ สัมมาทิฐิ สามารถแบ่งกระบวนการได้ 3 ขั้นตอนเรียกว่า ไตรสิกขา คือ 1. การฝึกฝนพัฒนาในด้านการความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ เรียกว่า อธิสัสสิกขา 2. การฝึกฝนพัฒนาทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพจิต เรียกว่า อธิจิตตสิกขา 3. การฝึกฝนพัฒนาทางปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้ตามเหตุปัจจัยทำให้แก้ไขปัญหามาตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่างๆ ดับกิเลส ดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระผ่องใสเบิกบาน เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา หลักทางปัญญาทั้ง 3 ทางนี้ เป็นวิธีแก้ปัญหของอารยชนเป็นพื้นฐาน เรียกว่า อริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำเป็นอารยชนหรือวิธีการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ

จากที่กล่าวมาระดับปัญญาของพุทธปรัชญากับปัญญาของปรัชญามาร์กซิสต์มีความแตกต่างกันซึ่งในทัศนะของผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับหนังสือเล่มนี้ แต่ที่ควรทำความเข้าใจต่อไปความละเอียดของระดับปัญญาของมาร์กซิสต์ยังอยู่เพียงแคโลกิยะปัญญานั้น ซึ่งเป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นฐานรู้ซึ่งต้องการอยู่เหนือธรรมชาติ และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติมากกว่าที่จะรู้ความสภาวะของความเป็นจริง ส่วนปัญญาทางพุทธปรัชญาจะมองที่ตัวบุคคลมากกว่าภายนอกคือมองเข้าไปในข้างในจิตใจของบุคคลจบที่ตัวบุคคลทั้งที่เป็นโลกิยะปัญญาและโลกุตระปัญญานั้นเอง

เอกสารอ้างอิง

สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง, พุทธปรัชญากับปรัชญามาร์กซิสต์. กรุงเทพมหานคร:บริษัท-
บพิธการพิมพ์, 2524.

⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ 45 (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์
ผลิธรรม ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, 2559), หน้า 610-611.